

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
ասպիրանտների և հայցորդների
նստաշրջանի
նյութերի ժողովածու

1(1) 2018

Երևան - 2018

Հրատարկության է երաշխավորել Երևանի պետական
համալսարանի գիտական խորհուրդը

Գլխավոր խմբագիր՝
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Գ. Ս. Ղազինյան

Խմբագրակազմ՝

*իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Հ. Գաբրուզյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ս. Ա. Դիրանյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Գ. Բ. Դանիելյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Ս. Հայկյանց
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Գ. Վաղարշյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Դ. Ավետիսյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Վ. Ստեփանյան
իրավ. գիտ. թեկնածու,
դոցենտ Կ. Ա. Գևորգյան
իրավ. գիտ. թեկնածու,
դոցենտ Ս. Գ. Մեղրյան*

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝
Երևանի պետական
համալսարան

Խմբագրության հասցեն՝
ՀՀ, 0025, Երևան,
Ալեք Մանուկյան 1,
ԵՊՀ իրավագիտության
ֆակուլտետ:
Հեռ.՝ 060-71-02-43

Էլ. կայք՝ publications.yasu.am
publishing.yasu.am

Խմբագրությունը կարող է
հրապարակել նյութեր՝
համաձայն չլինելով
հեղինակների
տեսակետներին:

e-mail: law@yasu.am

Տպագրական 24.25 մամուլ:

Տպաքանակը՝ 100
Հանձնված է շարվածքի՝
15.01.2018
Հանձնված է տպագրության՝
20.04.2018

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Varser Karapetyan

CURRENT TENDENCIES OF ECONOMIC, SOCIAL
AND CULTURAL RIGHTS 6

Կարեն Ամիրյան

ՕՐԵՆՍԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՊԱՏԱՄԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ 16

Հարությունյան Հայկ

ՀՀ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՁԵՎԻ ԷՎՈԼՅՈՒՑԻԱՆ ՀՀ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈՒՈՒՄՆԵՐԻ ԼՈՒՅՄԻ ՆԵՐՔՈ . 28

Ռոզա Աբաջյան

ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՁԵՎԵՐԻ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ
ՆՈՐ ԴԱՐԱՇՐՁԱՆՈՒՄ ԵՎ ՀԱՅ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՄԻՏՔԸ 42

Կարեն Հակոբյան

ԼՍՎԱԾ ԼԻՆԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՊԱՏՇԱՃ
ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԲԱՂԱԴՐԱՏԱՐԸ 54

Սոսն Բարսեղյան

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԻՐԱՑՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ
ԲԱՐԵՓՈՒՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ 71

Արմինե Դանիելյան

ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ
ԵԶՐՈՒԹԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 84

Լիլիթ Մելիքսեթյան

ՀԱՆՐԱՔՎԵԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ
ԱՄՐԱԳՐՈՒՄՆ ՈՒ ԿԱՅԱՅՈՒՄԸ 1991-1995 ԹԹ..... 96

Տարևիկ Նահապետյան

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱԿԱՆ ՊԱՀԱՆՁՆԵՐԻ
ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ
ՈՒ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 112

Գևորգ Պողոսյան

ՈՉ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՈՒՄ ՍՏԱՅՎՈՂ ԳՈՒՄԱՐԻ
ԲԱՇԽՄԱՆ ԱՐԳԵԼՔԻ ՈՐՈՇ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐ 130

Մովսես Խաչատրյան

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՏՈՒՑՄԱՆ ՄԵՐԺՈՒՄԸ ՕՐԵՆՔՈՎ
ՍԱՀՄԱՆՎԱԾ ՀԻՄՔԵՐՈՎ..... 147

Արամ Ղափամանյան

ՍՊԱՌՈՂԱԿԱՆ ԼԻԶԻՆԳԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ 162

Շուշանիկ Ղուկասյան

ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ ԹԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԵՏԵՎԱՆՔՈՎ
ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ՎՆԱՍԻ ՀԱՄԱՐ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ
ԿՐՈՂ ԱՆՁԻՆՔ 177

Անի Մուրաֆյան

ԿԵՂԾ ԵՎ ՇԻՆԾՈՒ ԳՈՐԾԱՐՔՆԵՐԻ ԱՆՎԱՎԵՐՈՒԹՅԱՆ
ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՊԱՀԱՆՋ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԵԼՈՒ
ԿՈՂՄԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓՈՎՄԱՆ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԸ..... 193

Ռուբինա Պետրոսյան

ԱՌԱՆՑ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆԱՄՔԻ ՄՆԱՅԱԾ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ
ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՈՉ ԳՈՒՅՔԱՅԻՆ ԵՎ ԳՈՒՅՔԱՅԻՆ
ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ 208

Տաթևիկ Գևորգյան

ՊԱՏԻԺ ՆՇԱՆԱԿԵԼՈՒ ՄԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒ-
ԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԴԵՊՔՈՒՄ 233

Նունե Հայրապետյան

ՊՐՈԲԱՑԻՈՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ
ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ՓՈՐՁԸ ԵՎ ՀՀ-ՈՒՄ. ԴՐԱ
ՆԵՐԴՐՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ 247

Լիանա Եղիզարյան

ՊԱՏԻԺԸ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆՈՐԵՆ ՉԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ՀԱՄԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՏԵՂԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ
ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՒՄ 261

Սրբուհի Գայան

ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԱՆՑ ՔՐԵԱԿԱՆ
ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՆԵՐԴՐՄԱՆ
ՆՊԱՏԱԿԱՀԱՐՄԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ-ՈՒՄ 275

Լիլիթ Պետրոսյան

ԳՈՐԾԻ ՓԱՏՏԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐՆ Ի ՊԱՇՏՈՆԵ
ՊԱՐԶԵԼՈՒ ("EX OFFICIO") ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ..... 287

Անի Միքայելյան

ՄԻՍՅԱՆՑ ՀԵՏ ԿԱՊԿԱԾ ԳՈՐԾԵՐԻ ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՍ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ
ՏԵՍԱԿ 299

Անի Դանիելյան

ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ՆԱԽՆԱԿԱՆ
ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ
ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՐԱՇԽԻՔ 321

Առնոլդ Վարդանյան

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ՀԱՐԿԱԴՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ
ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻՆ ԱՆՄԵՂՍՈՒՆԱԿ ԱՆՁԱՆՑ
ՍԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱ-
ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 336

Էմմա Ավագյան

ԽՈՇՏԱՆԳՄԱՆ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ..... 352

Նազելի Թովմասյան

ՆԵՐԴՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ 368

Ռոմելա Մանուկյան

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՈՒՄ ԳՏՆՎՈՂ ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ՌԱԶՄԱԿԱՆ
ԲԱԶԱՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՆՔՆԻՇԽԱՆՈՒ-
ԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ..... 380

**ՀԱՆՐԱՔՎԵԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ
ԱՄՐԱԳՐՈՒՄՆ ՈՒ ԿԱՅԱՑՈՒՄԸ 1991-1995 ԹԹ.**

Հանրաքվեի ինստիտուտի կայացման և այդ առնչությամբ ներկայիս զարգացումների վեկտորները համարժեք ընկալելու տեսանկյունից գիտագործնական առանցքային նշանակությունի ունեն Հայաստանի անկախացման առաջին շրջանում ձևավորված օրենսդրության և իրավակիրառ պրակտիկայի համալիր վերլուծությունն ու դրանց էական բնութագրիչների բացահայտումը: Այս տեսանկյունից նպատակահարմար է համարվել հանրաքվեի իրավական ինստիտուտին առնչվող հիշյալ հարցադրումների վերլուծությունը, հատկապես 1991-1995 թթ.:

Այսպես, 1991 թ. ապրիլի 2-ին ՀՀ Գերագույն Խորհուրդն ընդունեց «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքը². վերջինիս ընդունումն այդ փուլում, մեր կարծիքով, հիրավի հրատապ քաղաքական-իրավական խնդիր էր՝ պայմանավորված երկրի ներքին և արտաքին կացությամբ: Օրենքը կիրարկելու մասին Գերագույն Խորհրդի որոշմամբ (որն ընդունվել է նույն օրը) սահմանվում էր, որ «ՀՀ հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքը³ կիրարկվում է նրա ընդունման պահից⁴: Այս փաստը, մեր կարծիքով, ևս ընդգծում է հանրաքվեի օրենսդրական կարգավորման հարցի բավական հրատապ լինելու հանգամանքը:

¹ ՀՀ կառավարման ակադեմիայի ասպիրանտ, գիտական ղեկավար՝ ի.գ.դ. պրոֆեսոր Գ. Բ. Դանիելյան:

² Տե՛ս ՀՀ գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995 թթ.), Եր., 1995:

³ Տե՛ս նույն տեղում:

⁴ Հարկ է նկատի ունենալ, որ 1990-1995 թթ. ընթացքում ընդունված օրենքների գործողության կամ ուժի մեջ մտնելու պահը չունեի ընդհանուր իրավական կարգավորում: Այդ ընթացքում ընդունված օրենքների հիմնական մասի համար օգտագործված է «հրապարակման պահից կիրարկվելու» ձևակերպումը: Կան նաև երկու տասնյակ օրենքներ, որոնց գործողության ժամկետը սահմանված է ընդունման պահից, ինչն արտառոց լուծում էր, քանի որ խախտում էր նորմատիվ ակտերի գործողության հրապարակայնության սկզբունքը:

«Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքի ընդունմամբ հանրաքվեի մասին օրենսդրությունը մասամբ ձեռք բերեց համակարգված բնույթ, այն բաղկացած էր ՀՀ Սահմանադրությունից, «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքից, ինչպես նաև տարբեր մակարդակների ընտրությունների մասին օրենքներից: ՀՀ այլ օրենքները կարող էին հանդիսանալ հանրաքվեի իրավական ինստիտուտի կարգավորիչ աղբյուր, այնքանով, որքանով դրանք չէին հակասում «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքին:

Չնայած 1978 թ. Սահմանադրությունը համարվում էր հանրաքվեի վերաբերյալ օրենսդրության բաղկացուցիչ, սակայն պետք է նշել, որ դրա նորմերի կարգավորիչ նշանակությունն էական չէր՝ պայմանավորված այն հանգամանքով, որ սահմանադրական կարգավորումը ակնհայտ ընդհանուր էր: Եթե համեմատենք այդ փուլում գործող Սահմանադրության և նոր ընդունված օրենքի դրույթները, ապա դրանց միջև կնկատենք որոշակի հակասություններ: Մինևույն ժամանակ, սահմանադրական ու ընթացիկ օրենքների միջև հակասության հարցը լուծվել էր դեռևս մինչև քննարկվող օրենքի ընդունումը: 1990 թ. դեկ. 10-ին ընդունված «Հայաստանի անկախության մասին» Հռչակագրին համապատասխան ընդունված օրենսդրական ակտերի մասին սահմանադրական օրենքով դադարեցվել էր Սահմանադրության այն դրույթների գործողությունը, որը հակասում էր «Հայաստանի անկախության մասին» Հռչակագրի հիման վրա ՀՀ Գերագույն Խորհրդի կողմից ընդունված օրենքներին: Այդ պահից սկսած՝ իրավական համակարգի բարեփոխումները կատարվում էին ընթացիկ օրենքների ընդունմամբ, և համապատասխանաբար, 1978 թ. Սահմանադրության մեջ փոփոխություններ և լրացումներ չէին կատարվում, քանի որ ընթացիկ օրենքներն ունեին գերակայություն Սահմանադրության նկատմամբ»¹: Այս պատճառով, չնայած օրենքում նշվում էր, սակայն այդ պահին դեռևս գործող Սահմանադրության հանրաքվեին նվիրված դրույթները չգործող իրավադրույթներ էին: Ստացվում է, որ հանրաքվեի իրավական ինստիտուտի միակ իրավական աղբյուրը, այնուամենայնիվ, «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքն էր:

¹ Տե՛ս **Ղազինյան Գ. Ս., Վաղարշյան Ա. Գ.**, Հայոց իրավունքի պատմության հիմնահարցերը: Հին շրջանից մինչև մեր օրերը: ԵՊՀ, -Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2014, էջ 361:

Օրենքի բովանդակային կողմերը հիմք են տալիս ենթադրելու, որ այն բավականին առաջադիմական, ժողովրդավարական էր: Մակայն բացարձակացնել դրա դերը չի կարելի, որովհետև դա չունեցավ կիրառման ակնկալվող շրջանակը: Առաջին կիրառումն արձանագրվեց՝ հանձինս 1991 թ. սեպտեմբերի 21-ի ԽՍՀՄ կազմից դուրս գալու հարցով հանրաքվեի, որի արդյունքների հիման վրա 1991 թ. սեպտեմբերի 23-ի որոշումով ՀՀ Գերագույն խորհուրդը հռչակեց Հայաստանի Հանրապետության անկախությունը¹:

Երրորդ Հանրապետությունում հանրաքվեի վերաբերյալ օրենսդրության հաջորդ վերանայումը կատարվեց 1991 թ սեպտեմբերի 25-ին «Անկախ պետականության հիմնադրույթների մասին» սահմանադրական օրենքով²: Դրանով կատարվել էր հանրաքվեի ինստիտուտի հետագա զարգացման համար կարևորագույն նշանակություն ունեցող դրույթների ամրագրում: Օրենքի 1-ին հոդվածը ՀՀ հռչակում էր անկախ ժողովրդավարական պետություն: Որպես այս դրույթի տրամաբանական շարունակություն 2-րդ հոդվածը սահմանում էր. «Հայաստանի Հանրապետության պետական իշխանության կրողը Հայաստանի Հանրապետության ժողովուրդն է, որն իր իշխանությունն իրականացնում է անմիջականորեն՝ հանրաքվեով և ներկայացուցչական մարմինների միջոցով»³: Իր հայեցակարգային հիմքերով այն գրեթե համապատասխանում էր Անկախության օգոստոսյան հռչակագրին և որդեգրել էր ժողովրդաիշխանության ազատական հայեցակարգը: Մակայն, ի տարբերություն Անկախության

¹ Տե՛ս ՀՀ Գերագույն Խորհրդի տեղեկագիր, թիվ 18 (998), 30 սեպտեմբերի, 1991 թ.:

² Տե՛ս նույն տեղում: Այդ օրենքը գրականության մեջ գնահատվում է որպես սահմանադրական ակտ, յուրատեսակ փոքր Սահմանադրություն, որն «...ի տարբերություն Անկախության հռչակագրի ընդունվել էր արդեն անկախ հանրապետության օրենսդիր մարմնի կողմից»: «Անկախ պետականության հիմնադրույթների մասին» սահմանադրական օրենքը, որը բաղկացած էր 16 հոդվածներից, կարևոր հանգրվան էր սահմանադրական և իրավական հետագա բարենորոգումների ճանապարհին (տե՛ս **Ղազինյան Գ. Ս., Վաղարշյան Ա. Գ.**, Հայոց իրավունքի պատմության հիմնահարցերը: Հին շրջանից մինչև մեր օրերը: ԵՊՀ, - Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2014, էջ 371):

³ Տե՛ս ՀՀ գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995 թթ.), Եր., 1995, էջ 177:

հոչակագրի, նշված սահմանադրական օրենքը կոնկրետացնում էր անմիջական ժողովրդավարության կառուցակարգը՝ նշելով հանրաքվեն որպես այդպիսին:

Այսպիսով, 1991 թ. սեպտեմբերի 25-ի սահմանադրական օրենքի ընդունմամբ հանրաքվեի մասին օրենսդրության համակարգում սահմանադրական կարգավորման դերը ստանձնեց այդ օրենքը՝ դառնալով հանրաքվեի մասին օրենսդրության բաղադրիչ: Որպես անմիջական ժողովրդավարության մեկ այլ ձևի համաժողովրդական քննարկման իրավական կարգավորման աղբյուր մնում էր ՀԽՍՀ 1978 թ. Սահմանադրության 5-րդ հոդվածը: 1990-1995 թթ. ընթացքում ժողովրդաիշխանության այդ անմիջական ձևի վերաբերյալ օրենք չի ընդունվել:

Միակ օրենքը, որ անդրադառնում էր այդ ինստիտուտին 1991 թ. նոյեմբերի 19-ին ընդունված «Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն Խորհրդի մասին» ՀՀ օրենքն էր: Այդ օրենքի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում էր, որ «Օրենքների նախագծերը և հանրապետության պետական կյանքի մյուս առավել կարևոր հարցերը Գերագույն Խորհրդի կամ նրա նախագահության որոշմամբ կարող են դրվել ժողովրդական քննարկման, հրապարակվել պաշտոնական մամուլում»¹: Այդ օրենքով Գերագույն Խորհուրդը համարվում էր մշտապես գործող մարմին, որն իրականացնում էր օրենսդիր իշխանությունը և ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված այլ լիազորություններ (հոդված 1): Ընդ որում, դրանից առաջ՝ 1991 թ. հունիսի 25-ին Գերագույն Խորհուրդը որոշել էր հիմնել ՀՀ նախագահի պաշտոն և մինչև 1991 թ. դեկտեմբերի 31-ն անցկացնել ընտրություններ: 1991 թ. օգոստոսի 1-ին Գերագույն Խորհուրդն ընդունել էր ՀՀ օրենքը «ՀՀ նախագահի մասին»²: Սակայն այդ օրենքով ՀՀ նախագահին ոչ համաժողովրդական քննարկման և ոչ էլ հանրաքվեի նախաձեռնության հարցում որևէ ուղղակի իրավագործություն տրված չէր:

«ՀՀ Գերագույն Խորհրդի մասին» ՀՀ օրենքը նախագահին վերապահել էր օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք: Ստացվում է,

¹ Տե՛ս նաև ՀՀ գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995 թթ.), Եր., 1995, էջ 190:

² Տե՛ս նաև ՀՀ Գերագույն Խորհրդի տեղեկագիր, թիվ 15 (995), 15 օգոստոսի, 1991 թ. էջ 4-9:

որ նախագահը կարող էր առաջարկել անցկացնել քննարկում և հանրաքվե միայն օրենսդրական նախաձեռնության իր իրավունքից օգտվելու միջոցով:

ՀՀ Գերագույն Խորհրդի՝ 1990-1995 թթ. ընթացքում օրենսդրական գործունեության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հանրաքվեի վերաբերյալ օրենսդրությունը չի ենթարկվել էական փոփոխությունների ու լրացումների: Միակ օրենքը, որն անդրադարձել է հանրաքվեի հետ կապված հարաբերությունների կարգավորմանը, եղել է «Հայաստանի Հանրապետությունում հարկերի և տուրքերի մասին» ՀՀ օրենքը (1992 թ. 19 ապրիլի)¹: Այդ օրենքի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում էր, որ պատգամավորների տեղական խորհուրդների առաջարկությամբ կարող են սահմանվել տեղական հարկեր և տուրքեր, միայն համապատասխան տարածքի բնակչությունից՝ բնակչության առանձին սոցիալ-տնտեսական կարիքները հոգալու համար, և միայն տվյալ վարչատարածքային միավորումում այդ առթիվ հանրաքվեի դրական արդյունքի դեպքում: «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքը միայն ընդհանուր ձևակերպմամբ էր հնարավոր համարում հանրաքվեի անցկացումը ՀՀ առանձին տարածքներում: Նշված օրենքը տեղական հարկեր և տուրքեր սահմանելու իրավաչափության չափանիշ կամ պահանջ էր համարում տեղական հանրաքվեի անցկացումը, սակայն դրա կիրառումը կապում էր տեղական հանրաքվեների անցկացումը կարգավորող օրենքների ընդունման հետ, իսկ այդպիսի օրենք ընդունվեց միայն 10 տարի հետո՝ 2002 թ. փետրվարի 6-ին: Այդպիսով, տեղական հանրաքվեն Հայաստանի Երրորդ Հանրապետությունում սկզբունքորեն ճանաչված իրավական ինստիտուտ էր, սակայն չունեի օրենսդրական կարգավորում, հետևաբար, այն ՀՀ քաղաքական կյանքում այս շրջանում այդպես էլ մնաց չիրացված հնարավորություն:

Հինք ընդունելով հանրաքվեի, որպես ժողովրդաիշխանության անմիջական ձևի առաքելության և արդյունավետության ապահովման հիմնական իրավական չափանիշները, այն է՝ հանրաքվեի անցկացման մակարդակները, պարտադիրությունը, առարկան, հանրաքվեի արդյունքների իրավական նշանակությունը, հանրաքվե նա-

¹ Տե՛ս նաև ՀՀ գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995 թթ.), Եր., 1995 (Հ.Ն.-0564-1-ՀՕ-22):

խաձեռնող սուբյեկտների շրջանակը, հանրաքվեի ինստիտուտի իրավական կարգավորման նորմատիվ աղբյուրները, հանրաքվեի քվորումի և որոշման ընդունման անհրաժեշտ ձայների քանակը, վերլուծենք հանրաքվեի իրավական ինստիտուտը ՀՀ-ում՝ 1991 թ. ապրիլի 2-ի «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքի¹ հիմքով և վեր հանենք դրա ինչպես առավելությունները, այնպես էլ թերությունները:

«Հանրաքվեի մասին» 1991 թ. ապրիլի 2-ի ՀՀ օրենքը նախատեսում էր առաջին հերթին, հանրաքվեի անցկացում ՀՀ ամբողջ տարածքում (հոդված 2, 3-րդ մաս): Միաժամանակ սահանված էր. «Անհրաժեշտության դեպքում հանրաքվեն կարող է անցակցվել ՀՀ առանձին տարածքներում» (հոդված 2, 4-րդ մաս): Այսպիսով, օրենքը բացի ազգային հանրաքվեից, տեսականորեն ճանաչում էր տարածքային հանրաքվեն: Սակայն դա լոկ օրենսդրական դասակարգում էր, իսկ տեղական հանրաքվեների անցկացումը մնում էր տեսական հնարավորության հարթության վրա, քանի որ օրենքը համարժեք չէր կարգավորում տարածքային հանրաքվեների անցկացման հետ կապված հարաբերությունները, մասնավորապես նշանակման, նախապատրաստման և այլ հարցերը: Օրենքի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ այն ամբողջովին նվիրված էր համապետական հանրաքվեի հետ կապված հարաբերությունների կարգավորմանը: Այդպիսի եզրակացության հիմք է օրենքի գրեթե բոլոր հիմնական հոդվածների բովանդակային վերլուծությունը: Օրինակ՝ օրենքի 4-րդ հոդվածը, ամրագրելով հանրաքվեի առարկայի շրջանակը, ինչպես նաև այն հարցերը, որոնք չեն կարող դրվել հանրաքվեի, ընդհանրապես չէր նախատեսել հանրաքվեի դրվող տեղական նշանակության որևէ հարց²: Հետևաբար, կարող ենք եզրակացնել, որ «Հանրաքվեի մասին» 1991 թ. ՀՀ օրենքը՝ ըստ անցկացման մակարդակի, նախատեսում էր միայն համապետական հանրաքվե:

«Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքը չէր նախատեսում պարտադիր հանրաքվեն որպես. «... պետական կյանքի առավել կարևոր հարցեր լուծելու, ՀՀ օրենքներ և որոշումներ ընդունելու, հասարակական կարծիքը բացահայտելու միջոց» (հոդված 1, 2-րդ մաս): Այդ օրենքով

¹ Տե՛ս ՀՀ գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995 թթ.), Եր., 1995:

² Տե՛ս նույն տեղում:

հիմնադրված հանրաքվեի ինստիտուտն իր մոդելով նախատեսում էր միայն լրացուցիչ-ֆակուլտատիվ հանրաքվե: Դա նշանակում էր, որ 1990-1995 թթ., այսինքն՝ մինչև Սահմանադրության ընդունումը, որ նախատեսեց սահմանադրական պարտադիր հանրաքվեի ինստիտուտը, հանրաքվեն հանրային-պետական (ներկայացուցչական) կառավարմանը լրացնող գուտ քաղաքական մարտավարական միջոց էր, որին դիմելը պահեստային տարբերակ էր այն դեպքերում, երբ իշխանությունները շեղում էին պատասխանատվության վեկտորը: Այդ հանգամանքի մասին խոսում էր նաև այն փաստը, որ նշված ամբողջ ժամանակաընթացքում հանրաքվեի ինստիտուտը կիրառվել է ընդամենը մեկ անգամ (անկախության հանրաքվեն), իսկ այդ ընթացքում ներկայացուցչական մարմինը՝ Գերագույն Խորհուրդը, իսկ, այնուհետև, ՀՀ Նախագահի ինստիտուտի հիմնադրմամբ՝ նախագահն ընդունել է բազմաթիվ որոշումներ, որոնք շատ կարևոր ռազմավարական նշանակություն ունեին երկրի և նրա ժողովրդի համար: Քաղաքական այդ գործընթացների մեջ ժողովուրդը միայն անվանապես էր դիտվում իշխանության աղբյուր և տեր, մինչդեռ՝ իրականում բոլոր որոշումների ընդունումը կենտրոնացված էր ներկայացուցչական մարմիններում:

«Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածը կարգավորում էր հանրաքվեի դրվող և չդրվող հարցերի շրջանակը: Այդ հոդվածի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հանրաքվեի ինստիտուտի այդ մոդելում, ըստ անցկացման առարկայի՝ նախատեսված էր իրավաստեղծ հանրաքվեի միայն մեկ տեսակը՝ օրենքներ և այլ իրավական ակտեր (որոշումներ) ընդունելու հանրաքվեն, առանց սահմանադրական հանրաքվեի: Հանրաքվեի առարկա կարող էին լինել ինչպես ՀՀ օրենքների կամ այլ որոշումների ընդունումը, այնպես էլ ՀՀ օրենքը կամ նրա առանձին դրույթները չեղյալ համարելու կամ դրա մեջ փոփոխություններ կատարելու վերաբերյալ հարցերը¹:

«Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքը նախատեսում էր օրենսդրական հանրաքվեի այնպիսի տեսակ, ինչպիսին էր մինչօրենսդրական հանրաքվեն: Համաձայն օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի, հանրաքվեի առարկա կարող էր լինել նաև ՀՀ օրենքների և այլ

¹ Տե՛ս նաև ՀՀ գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995 թթ.), Եր., 1995:

ակտերի հիմնական բովանդակությունը կանխորոշող որոշումների ընդունումը¹: Նկատենք, որ այլ հանրաքվեները տարբերվում են իրավաստեղծ հանրաքվեներից իրենց առարկայով: Մովորաբար, դրանք անցկացվում են կարևոր հանրային քաղաքական հարցերով, մասնավորապես՝ վարկեր և փոխառություններ վերցնելու, լրացուցիչ հարկեր սահմանելու և այլ հարցերով:

Ոչ իրավաստեղծ հանրաքվեի ըստ առարկայի հնարավոր բոլոր տեսակներից «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքը նախատեսում էր պլեբիսցիտային հանրաքվեի միայն մեկ տեսակ՝ «ՀՀ կարգավիճակի փոփոխման վերաբերյալ հարցերով» հանրաքվե: Մնացած հարցերով միջազգային պայմանագրեր կնքելու, միջազգային կազմակերպություններին միանալու, պաշտոնատար անձանց կամ մարմիններին անվտանգություն հայտնելու, հանրաքվեի անցկացման հնարավորություն նախատեսված չէր: «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասն արգելում էր հանրաքվեի դնել այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք էին՝ ա) ՀՀ սահմանը, բ) Հանրապետության պաշտպանությունը և անվտանգությունը, գ) հասարակական կարգի պահպանությունը, դ) քաղաքացիների առողջության և անվտանգության պաշտպանության միջոցառումները, ե) ՀՀ կողմից կնքված միջազգային պայմանագրերից բխող պարտավորությունների կատարումը:

Սահմանադրական կարգավորման համաշխարհային փորձի ուսումնասիրությունը Գ. Դանիելյանին հիմք է տվել հանգելու եզրակացության, որ հանրաքվեի դրվող հարցերի շրջանակը Սահմանադրությամբ որոշելու հարցի առնչությամբ միասնական չափանիշներ չկան, տարածված են հետևյալ տարբերակները՝ ա) ամրագրվում է «հանրային կյանքի առավել կարևոր հարցերը» հանրաքվեի (այդ թվում՝ խոհրդատվական) դնելու առնչությամբ հիմնադրույթ, իսկ օ-

¹ Որոշ հեղինակներ հանրաքվեներն ըստ անցկացման ժամանակի դասակարգում են մինչօրենսդրական և հետօրենսդրական տեսակների: Մինչօրենսդրական հանրաքվե անցկացվում է մինչև օրինագծի բուն ընդունումը, հաճախ լինելով խորհրդատվական: Հետօրենսդրական անցկացվում է օրինագծի ընդունումից հետո: Ըստ էության դա նույն մերժողական հանրաքվե է (տե՛ս **Комарова В. В.**, Референдум в системе народовластия в Российской Федерации: дисс... канд. юрид. наук. М., 1995, էջ 81; **Синцов Г. В.**, Современные конституционно-правовые модели института референдума в зарубежных странах: дисс... док. юрид. наук. М., 2009, էջ 80):

րենքով սպառիչ սահմանվում է այդ հարցերի շրջանակը, բ) առանց դրանց շրջանակը որևէ կերպ ճշգրտելու, պարզապես ամրագրվում է օրենքները հանրաքվեով ընդունելու վերաբերյալ հիմնադրույթ, գ) սահմանադրությամբ ամրագրվում է այն հարցերի շրջանակը, որոնք կարող են դրվել հանրաքվեի, դ) թվարկվում է այն առավել կարևոր հարցերի շրջանակը, որոնք պարտադիր պետք է դրվեն հանրաքվեի, միաժամանակ ամրագրվում է, որ մյուս կարևոր հարցերը ևս կարող են դրվել հանրաքվեի¹, ե) Սահմանադրությամբ հանրաքվեի դնելու օրենքների շրջանակը որոշելու իրավասությունը վերապահվում է խորհրդարանին², զ) բացակայում է հանրաքվե անցկացնելու վերաբերյալ որևէ նորմ, իսկ ինստիտուտը կարգավորված է ընթացիկ օրենքներով³:

«Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքը նախատեսում էր ն՛ որոշիչ (իմպերատիվ), և՛ խորհրդատվական հանրաքվեներ: Օրենքով դրանք հստակ դասակարգված չէին, սակայն օրենքի մի շարք դրույթների վերլուծությունը հիմք է տալիս ընդունելու հանրաքվեի այդ երկու տեսակների անցկացման հնարավորությունը: Առաջին հերթին, 1-ին հոդվածի 2-րդ մասն ամրագրելով հանրաքվեի հասկացությունը, այն

¹ Այս խմբի երկրներում, որպես կանոն, պարտադիր հանրաքվեի դրվող հարց է ճանաչվում միջազգային այնպիսի միություններին անդամագրվելը, որով սահմանափակվում է գործադիր իշխանության կամ ընդհանրապես պետական իշխանության իրավասությունը: Գերմանիայի Սահմանադրության 29-րդ հոդվածի համաձայն՝ ընթացիկ օրենքով կարող է սահմանվել նաև քաղաքացիական (ժողովրդական) նախաձեռնության կարգով կրկնակի հանրաքվե անցկացնելու նվազագույն 5-ամյա ժամկետ:

² Գ. Դանիլյանի կարծիքով, մեր իրականությունում նման լուծումը լուրջ չարաշահումների տեղիք կարող է տալ. առավել հավանական է թվում հստակեցնել այն օրենքների շրջանակը, որոնք կարող են դրվել հանրաքվեի՝ 1/3-րդի պահանջով: Կա նաև հակառակ մոտեցում, երբ ընդհանրապես հանրաքվե անցկացնելու համար պահանջվում է, որպեսզի քվեարկի խորհրդարանի անդամների մեծամասնությունը, օրինակ՝ Խորվաթիայում (տե՛ս Գ. Դանիլյան, «Հանրաքվեի՝ որպես անմիջական ժողովրդավարության ինստիտուտի վերանայման հիմնարար ուղղությունները», Պետություն և իրավունք, ՀՀ իրավաբանների միություն, թիվ 3-4 (65-66), էջ 10-11):

³ Տե՛ս Գ. Դանիլյան, «Հանրաքվեի՝ որպես անմիջական ժողովրդավարության ինստիտուտի վերանայման հիմնարար ուղղությունները»// Պետություն և իրավունք, թիվ 3-4 (65-66), էջ 9-11:

բնորոշում էր որպես. «... ժողովրդի իշխանությունն անմիջականորեն իրականացնելու՝ պետական կյանքի առավել կարևոր հարցեր լուծելու, ՀՀ օրենքներ և որոշումներ ընդունելու, հասարակական կարծիքը բացահայտելու միջոց»¹: Այս բնորոշումից բխում է, որ հանրաքվեն կարող էր լինել նաև խորհրդատվական, որն օրենքում բնորոշվում էր որպես «հասարակական կարծիքը բացահայտելու միջոց»: Այդ ձևակերպումը համապատասխանում է խորհրդատվական հանրաքվեի տեսական բնորոշմանը²: Բացի բնորոշումից, օրենքի 4-րդ հոդվածը, թվարկելով հանրաքվեի հնարավոր առարկա հանդիսացող հարցերի շրջանակը, սահմանում էր, որ հանրաքվեի առարկա կարող է լինել պետական կյանքի կարևոր հարցերի վերաբերյալ հասարակական կարծիքի բացահայտումը: Մեր կարծիքով, դա նշանակում էր, որ նույնիսկ իմպերատիվ հանրաքվեի առարկա նախանշված հարցերը կարող էին դրվել խորհրդատվական հանրաքվեի: Այդպիսի եզրակացության հիմքն օրենքի 4-րդ հոդվածի ձևակերպումներն են: Հանրաքվեի արդյունքների պարտադիրության վերաբերյալ դրույթներ օրենքով չէին նախատեսված: Օրենքի 32-րդ հոդվածը կարգավորում էր միայն հանրաքվեի միջոցով ընդունված ՀՀ օրենքի կամ որոշման հրապարակումը և գործողությունը (կիրարկումը): Համաձայն այդ հոդվածի, հանրաքվեով ընդունված օրենքը կամ որոշումը հրապարակվելու էին օրենքների հրապարակման կարգին համապատասխան, դրանք ընդունված էին համարվում հանրաքվեի անցկացման օրվանից և կիրարկվում էին հրապարակման հաջորդ օրվանից, եթե հանրաքվեի հարցի տեքստում այլ ժամկետ չէր նշված: «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքի դրույթների ձևական-իրավաբանական վերլուծությունը հիմք է տալիս ենթադրելու, որ այդ օրենքը, նախատեսելով միայն երկու առարկայական հանրաքվեներ՝ ՀՀ կարգավիճակի փոփոխության և օրենսդրական հարցերով, հատուկ կար-

¹ Տե՛ս ՀՀ գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995 թթ.), Եր., 1995, էջ 119:

² «Խորհրդատվական հանրաքվեի միջոցով վեր է հանվում բնակչության կարծիքը հանրաքվեի դրված հարցերով... Խորհրդատվական հանրաքվեի արդյունքները ոչ միշտ են պարտադիր իրավունքի սուբյեկտների համար» (տե՛ս **Синцов Г. В.**, *Современные конституционно-правовые модели института референдума в зарубежных странах: дисс... док. юрид. наук. М.*, 2009, էջ 81-82):

գավորման չէր ենթարկում հանրաքվեի իմպերատիվ և խորհրդատվական տեսակների տարբերակիչ հասկանիշները, դրանց արդյունքների իրավական հետևանքները, այլ միայն ընդհանուր դրույթով սահմանում էր հանրաքվեի միջոցով ընդունված որոշման կամ օրենքի գործողության մեջ մտնելու ժամանակը: Ձևական տրամաբանության կանոններով հնարավոր էր հանրաքվեի երեք տեսակի արդյունք՝ ընդունված (կամ փոփոխված կամ չընդունված կամ մերժված) օրենք, ՀՀ կարգավիճակի փոփոխության որոշում (օրինակ՝ անկախության հռչակում), խորհրդատվական նշանակության կարծիք: Սրանցից պարտադիր կամ իմպերատիվ նշանակություն ունեին միայն օրենսդրական հանրաքվեի արդյունքները՝ օրենքը հրապարակման պահից մեկ օր հետո ուժի մեջ մտնելու միջոցով, ինչպես նաև հանրապետության կարգավիճակի փոփոխության հանրաքվեի արդյունքները, որոնք ուղենիշ էին իշխանության մարմինների համար իրենց գործունեության ընթացքում: Հենց այս կերպ հռչակվեց Հայաստանի Հանրապետության անկախությունը 1991 թ. սեպտեմբերի 21-ին:

«Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքը նախատեսում էր հանրաքվեի անցկացման նախաձեռնության երկու կարգ՝ ՀՀ Գերագույն Խորհրդի և քաղաքացիների կողմից: Երկու դեպքում էլ հանրաքվե նշանակելու լիազորությունը պատկանում էր Գերագույն Խորհրդին: Քաղաքացիների նախաձեռնությունն իրագործվում էր, եթե հանրաքվեի անցկացման պահանջի օգտին նախաձեռնող խումբը հավաքել էր հանրաքվեին մասնակցելու իրավունք ունեցող քաղաքացիների առնվազն 200 հազար ստորագրություն¹:

Անցնելով համապատասխան ընթացակարգ, հանրաքվեի անցկացման պահանջը և ամփոփիչ արձանագրությունը կենտրոնական հանձնաժողովը պետք է ուղարկեր ՀՀ Գերագույն Խորհուրդ, որը հանրաքվեի անցկացման մասին հարցը մտցնում էր Գերագույն Խորհրդի ընթացիկ կամ հեթրթական նստաշրջանի օրակարգ: Քննարկելով հարցը, ՀՀ Գերագույն Խորհուրդը կարող էր ընդունել հետևյալ որոշումներից մեկը

¹ Տե՛ս ՀՀ գործող օրենքների ժամանակագրական ժողովածու (1990-1995 թթ.), Եր., 1995, հոդվածներ 5, 9-15:

ա) հանրաքվե անցկացնելու օրվա նշանակման և նրա անցկացումն ապահովող միջոցառումների մասին: Այս դեպքում որոշման մեջ պետք է նշվեր հանրաքվեի անցկացման օրը, հանրաքվեի դրված հարցի ձևակերպումը, ֆինանսավորման կարգը և լուծեր հանրաքվեի անցկացման հետ կապված այլ հարցեր,

բ) առանց հանրաքվե անցկացնելու հանրաքվեի առաջադրված հարցի վերաբերյալ օրենքի կամ որոշման ընդունման մասին: Օրենքի այս ձևակերպումն անորոշ է: Այստեղից չի երևում, թե որ օրենքի կամ որոշման մասին է խոսքը: Եթե նկատի է ունեցվել նախաձեռնող խմբի առաջադրված օրինագծի կամ որոշման նախագծի ընդունումը, ապա հարցի լուծումը կարելի է համարել բնականոն և ժողովրդավարական: Իսկ, եթե խորհրդարանում մշակված օրինագծի ընդունման մասին է, ապա այն կարելի է համարել անբնական, հակաժողովրդավարական: Մյուս կողմից նախատեսված չէ նախաձեռնող խմբի հետ հարցի համաձայնեցման որևէ ընթացակարգ: Օրենքի նման անորոշ ձևակերպումը, խախտելով իրավական որոշակիության սկզբունքը, տեղ էր թողնում քաղաքական մարտավարական քայլերի դիմելու, հարցի հրատապությունը մարելու համար,

գ) հանրաքվե անցկացնելու պահանջի մերժման մասին որոշում՝ «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքի պահանջների խախտման դեպքում: Այսպիսի լուծումը ևս միակողմանի է, քանի որ օրենքը չէր նախատեսում բողոքարկման դատական կարգ:

Այսպիսով, չնայած որ օրենքը նախատեսում էր քաղաքացիների կողմից ֆակուլտատիվ հանրաքվեի անցկացման նախաձեռնության իրավունքը, այնուամենայնիվ, այդ ընթացակարգում նկատվում է Գերագույն Խորհրդի գերակայությունը, ինչը պայմանավորված էր օրենքի մի շարք դրույթների անորոշ ձևակերպումներով:

Քաղաքացիական նախաձեռնությամբ նշանակվող (հանրագրային) հանրաքվեի համար էական հատկանիշ է ձայնի իրավունք ունեցողների հավաքվելիք ստորագրությունների քանակը: Օրենքը նախատեսում էր առնվազն 200 հազար ստորագրության հավաք, ինչը կազմում էր բնակչության մոտ 6,5 տոկոսը: Մլովակիայի Հանրապետության 1992 թ. Սահմանադրությունը նախատեսում է առնվազն 350 հազար քաղաքացիների ստորագրություն: Համեմատության համար նշենք նաև, որ այդ օրենքի ժամանակակից համարվող «Հանրաքվեի մասին» ՌԴ օրենքը սահմանում էր առնվազն 2 մլն քաղա-

քացիների ստորագրության հավաք, ինչը կազմում էր բնակչության մոտ 2 տոկոսը¹: Այս թվերի համատեքստում 200 հազար ստորագրությունը երևի թե արտառոց է: Մակայն, մեր կարծիքով, այստեղ հաշվարկման մեթոդաբանության հիմք պետք է համարել ոչ միայն համեմատությունը այլ երկրների հետ, այլ ընտրական ձայնի իրավունք ունեցող քաղաքացիների ընդհանուր թիվը՝ դրա հարաբերակցությունը խորհրդարանի պատգամավորների ընդհանուր թվին: Խորհրդարանում օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք ունեցողների շարքում ավանդական և հիմնական տեղ են գրավում անհատ պատգամավորները: Ամեն մի պատգամավորի թիկունքում կա ընտրողների որոշակի քանակ, որը հավասար է ընտրական ձայնի իրավունք ունեցող քաղաքացիների թիվը պատգամավորների ընդհանուր թվի բաժանման արդյունքին: Այսպես, 1995 թ. սահմանադրական հանրաքվեին և Ազգային ժողովի ընտրություններին մասնակցելու իրավունք ունեին 2.189.804 ՀՀ քաղաքացիներ, իսկ Ազգային ժողովի պատգամավորների թիվը կազմում էր՝ 131: Այսինքն՝ ամեն մի պատգամավոր «իր թիկունքում» ուներ առնվազն 16.716 ընտրական ձայն: Ստացվում է, որ իդեալական թվով մոտ 17.000 ընտրողի քվե ունեցող պատգամավորն ունի օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք, սակայն 17.000 ընտրողները՝ ոչ: Նրանք թիվը հանրաքվեի նախաձեռման դեպքում օրենքը նախատեսում է մոտ 11 անգամ ավելի քանակ: Նման վերլուծությունը բերում է այն համոզման, որ հանրաքվեի նախաձեռման համար անհրաժեշտ առնվազն 200 հազար ստորագրությունների պահանջը չափազանցված է:

Հանրաքվեի իրավական ինստիտուտին, 1991 թ. դրությամբ իրավական ամրագրման ձևի տեսանկյունից, չենք անդրադառնա, որովհետև այդ պահին ՀՀ չունեի նոր Սահմանադրություն: Փորձենք այն վերլուծել հանրաքվեի դրված հարցով որոշման ընդունման քվորումի հարցի տեսանկյունից: «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքի 31 հոդվածի 9-րդ մասը սահմանում էր, որ հանրաքվեի դրված հարցի մասին որոշումը համարվում է ընդունված, եթե «այո» են քվեարկել քվեարկության մասնակիցների կեսից ավելին, բայց ոչ պակաս, քան ընտրական ցուցակներում ընդգրկված քաղաքացիների մեկ երրորդը:

¹ См. и Комарова В. В., Референдум в системе народовластия в Российской Федерации: дисс... канд. юрид. наук. М., 1995, էջ 200:

դը: Դրան համապատասխան, անցկացվեց 1995 թ. սահմանադրական հանրաքվեն: Այն անցկացնելու պահին ՀՀ-ում ակտիվ ընտրական իրավունք ունեցող քաղաքացիների թիվը կազմում էր 2.189.804: Հանրաքվեին մասնակցեցին 1.217.531 քաղաքացի, որոնցից 828.370-ը քվեարկել էր «այո» և 349.721-ը՝ «ոչ»: Քվորումն ապահոված էր, Սահմանադրությունն ընդունվեց: Սակայն 828.370 ընտրողները կազմում էին ընտրողների ընդհանուր թվի միայն մոտ 37%-ը: Բավարար համարել թվերի այս հարաբերակցությունը, կարծում ենք, այնքան էլ հիմնավորված չէ, հետևաբար, օրենսդրական կարգավորման մոդելը պետք է փորձի հավասարակշռված մոտեցում դրսևորել հանրաքվեով ընդունվող որոշման քվորումի հարցում: Իրավական կարգավորումը պետք է կառուցել այնպիսի սկզբունքով, որ մի կողմից չափից դուրս չբարձրացվի քվորումի շեմը, արդյունքում հանրաքվեով որոշում ընդունելը դառնա անիրագործելի, իսկ մյուս կողմից չպետք է թույլ տալ, որ ընտրական իրավունք ունեցող անձանց 1/3-ն ընդունի ողջ հասարակության համար պարտադիր իրավական ակտ կամ այլ լուծում: Այս հարցի լուծման միջոցներից մեկը հանրաքվեին մասնակցությունը պարտադիր դարձնելն է: Մյուս միջոցը կարելի է համարել նվազագույն ձայների քանակի շեմի բարձրացումը, որպեսզի ապահովվի կողմ քվեարկողների տոկոսային աճը՝ գոնե մինչև 50 տոկոս: «Հանրաքվեի ինստիտուտն անխուսափելիորեն կարող է հեղինակագրկվել, եթե այն վերածվի սոսկ պոպուլիզմի «հարմար» գործիքի, ուստի խիստ կարևոր է սահմանել այնպիսի կարգավորումներ, որոնք կխափանեն առանձին ակնհայտ ոչ իրավաչափ նկրտումները, որոնք միտված կլինեն ոչ թե այդ ինստիտուտի առավելությունները հավուր պատշաճի կիրառելուն, այլ սոսկ քաղաքական նեղ շահերին ծառայեցնելուն»¹: Գ. Դանիելյանի այս գնահատականը կարելի է վերագրել նաև հանրաքվեի քվորումի ցածր շեմին:

Այսպիսով, 1991 թ. մինչ 1995 թ. Սահմանադրության ընդունումն ընկած ժամանակամիջոցը կարելի է համարել Երրորդ Հանրապետությունում հանրաքվեի իրավական ինստիտուտի իր հիմնական բովանդակային չափանիշներով ժողովրդավարական օրենսդրական

¹ Տե՛ս Գ. Բ. Դանիելյան, «Հանրաքվեի՝ որպես անմիջական ժողովրդավարության ինստիտուտի վերանայման հիմնարար ուղղությունները»// Պետություն և իրավունք, թիվ 3-4 (65-66), էջ 9:

կարգավորման և դրա, ի դեմս անցկացված երկու հանրաքվեների՝ անկախության ու սահմանադրական, գործնական կայացման ժամանակաշրջան:

ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ ЗАКРЕПЛЕНИЕ И СТАНОВЛЕНИЕ ИНСТИТУТА РЕФЕРЕНДУМА В РА В 1991-1995 ГГ.

Լիլիտ Մеликсетյան

Аспирант Академии государственного управления РА

В статье исследуются особенности становления правового института общенационального референдума в период с 1991-1995 г. до принятия Конституции РА. Анализируя развитие законодательства о референдуме и Закон РА «О референдуме» 1991 г. с точки зрения его существенных правовых критериев, мы пришли к заключению, что этот период развития законодательства о референдуме можно охарактеризовать как стадию демократического законодательного закрепления и формирования практических предпосылок становления правового института референдума в РА.

LEGISLATIVE CONSOLIDATION AND DEVELOPMENT OF THE INSTITUTION OF REFERENDUM IN THE REPUBLIC OF ARMENIA 1991-1995 YEARS

Lilit Meliksetyan

Phd student of Legal Administration Academy of the Republic Armenia

In this article the author explores the features of development of legal institution of national referendum in 1991-1995 years before adoption of the Constitution of RA. By analyzing the development of legislation and law on referendum of RA of 1991 from the point of view of its significant legal criteries the author comes to conclusion that the period of development of legislation on referendum can be characterized as a stage of democratic legislative consolidation and practical development of legal institution of referendum in RA.

Բանալի բառեր - հանրաքվե, օրենսդրություն, Սահմանադրություն, իրավական չափանիշ, մակարդակ, պարտվորություն, նախաձեռնող սուբյեկտ, քվորում, որոշակիություն, գործնական կայացում

Ключевые слова: референдум, законодательство, Конституция, правовые критерии, уровень, обязательство, инициатива, субъект, кворум, определенность, практическое становление

Key words: referendum, legislation, legal criteries, level, mandatory, initiative, subject, quorum, definiteness, practical development